

Брайън Фейгън

ХОРАТА ОТ ЗЕМЯТА

София, 2012

Преводът е направен по изданието:

BRIAN M. FAGAN

PEOPLE OF THE EARTH:

AN INTRODUCTION TO WORLD PREHISTORY

Twelfth Edition

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2007, 2004, 2001 by The Lindbriar Corp.,
Pearson Education, Inc.,
Upper Saddle River, New Jersey 07458.

© Росен Люцканов, превод, 2012

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-136-4

Брайън Фейгън

ХОРАТА ОТ ЗЕМЯТА

ВЪВЕДЕНИЕ В СВЕТОВНАТА ПРАИСТОРИЯ

Превод от английски
Росен Люцканов

Храмът „Та Пром“, Камбоджа

Посвещавам тази книга на Уилям Фрухт, заради Ел Ниньо и много други неща.

Също и на десетките професионалисти археолози и студенти, които са чели и ползвали различните издания на тази книга, заради техните критични бележки и коментари. Това е единственият начин да благодаря на всички свои безпристрастни и безмилостни критици. Искрено съм признателен на всеки един от вас.

Както обикновено, посвещавам и тази своя книга на нашите котки, въпреки че те се отнасят скептично към писането изобщо и към моето писане, в частност. Техният принос още личи по ръкописа – под формата на кални лапички, разбира се.

Основни събития в човешката праистория

Период	Стар свят		Нов свят	
1500 г.сл.Хр.	ЕПОХА НА ВЕЛИКИТЕ ГЕОГРАФСКИ ОТКРИТИЯ, АФРИКАНСКИ ДЪРЖАВИ (ГЛАВА 16)	Колумб	ЦЕНТРАЛНА АМЕРИКА И АНДИТЕ, ЦИВИЛИЗАЦИИ НА АЦТЕКИТЕ И ИНКИТЕ (ГЛАВА 22)	
1000 г.сл.Хр.	ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА КХМЕРИТЕ (ГЛАВА 17), ВЪЗХОД НА ИСЛЯМА		ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА МАИТЕ (ГЛАВА 21)	ЧИМУ ТИУАНАКУ
1 г.сл.Хр.	РИМСКА ИМПЕРИЯ (ГЛАВА 19), ОБЕДИНЕНИЕ НА КИТАЙ, КЛАСИЧЕСКА ГЪРЦИЯ (ГЛАВА 19) АСИРИЙСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ (ГЛАВА 15)	Китай и Рим влизат в пряк контакт	ТЕОТИУАКАН	УАРИ МОЧЕ
1000 г.пр.Хр.	ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА ХЕТИТЕ (ГЛАВА 19) МИНОЙЦИ И МИКЕНЦИ (ГЛАВА 19) ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА ДИНАСТИЯТА ШАН (ГЛАВА 19) (КИТАЙ)			ЧАВИН (ГЛАВА 22)
2000 г.пр.Хр.	ХАРАПСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ (ГЛАВА 19) (ИНДИЯ)	Цивилизации на Новия Свят	ОЛМЕКИ (ГЛАВА 21)	ПЪРВИ КРАЙБРЕЖНИ ЦАРСТВА
3000 г.пр.Хр.	ДРЕВНОЕГИПЕТСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ (ГЛАВА 19), ШУМЕРСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ (ГЛАВА 19) (МЕСОПОТАМИЯ)	писменост и цивилизация		КАРАЛ
5000 г.пр.Хр.			НАЧАЛО НА ЗЕМЕДЕЛИЕТО (ГЛАВА 13) ДРЕВНИ ЛОВЦИ–СЪБИРАЧИ (ГЛАВА 5)	
10,000 г.пр.Хр.	ПЪРВИ ЗЕМЕДЕЛЦИ В ЮГОЗАПАДНА АЗИЯ (ГЛАВА 9)	Скотовъдство и земеделие		
20,000 г.пр.Хр.		Интензификация и социална комплекс- ност, край на Ледни- кова епоха	?	ПЪРВИ ПОСЕЛЕНИЯ (ГЛАВА 5)
	ЗАСЕЛВАНЕ НА АВСТРАЛИЯ (ГЛАВА 6)			
45,000 г.пр.Хр.	РАЗСЕЛВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ХОРА В СТАРИЯ СВЯТ (ГЛАВИ 4-7)	Хора с напълно развит мозък		ЛИПСВАТ ЧОВЕШКИ ПОСЕЛЕНИЯ
150,000 г.пр.Хр.	ПРОИЗХОД НА СЪВРЕМЕННИЯ ЧОВЕК (ГЛАВА 3) АРХАИЧЕН НОМО SAPIENS (ГЛАВА 3)			
1 млн. г.пр.н.		Откриване на огъня		
	РАЗСЕЛВАНЕ НА ХОРАТА ИЗВЪН АФРИКА <i>Homo erectus</i> (глава 9) <i>Homo habilis</i>			
2.5 млн. г.пр.н.	ПРОИЗХОД НА ЧОВЕШКИЯ РОД (ГЛАВА 2)	Първи сечива		
4.5 млн. г.пр.н.	Ardipithecus ramidus (глава 2)			

КРАТКО СЪДЪРЖАНИЕ

- 1 Въведение в световната праистория • 26

Част I: НАЧАЛА • 53

- 2 Произход на човека • 54
- 3 Homo ergaster, Homo erectus и Homo sapiens • 100

Част II: ВЕЛИКАТА ДИАСПОРА: РАЗСЕЛВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ХОРА • 149

- 4 Европа и Азия • 150
- 5 Първите американци • 182
- 6 Африканци и австралийци • 216
- 7 Интензификация и комплексност • 236

Част III: ПЪРВИТЕ ЗЕМЕДЕЛЦИ • 261

- 8 Изобилна реколта: началото • 262
- 9 Произход на производството на храни в Югозападна Азия • 286
- 10 Първите земеделци в Европа • 302
- 11 Първите земеделци в Египет и тропическа Африка • 322
- 12 Азия и Океания • 332
- 13 История на царевицата • 354

Част IV: ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ НА СТАРИЯ СВЯТ • 393

- 14 Развитие на цивилизацията • 394
- 15 Древните цивилизации в Югозападна Азия • 418
- 16 Египет, Нубия и Африка • 440
- 17 Ранни държави в Южна и Югоизточна Азия • 478
- 18 Ранната китайска цивилизация • 502
- 19 Хети, минойци и микенци • 514
- 20 Европа преди Римската империя • 534

Част V: КОРЕННИТЕ АМЕРИКАНСКИ ЦИВИЛИЗАЦИИ • 551

- 21 Цивилизациите в Централна Америка • 552
- 22 Южноамериканските племенни съюзи и държави • 596

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор • 19

Бележка на автора • 24

За автора • 25

ГЛАВА

1

ВЪВЕДЕНИЕ В СВЕТОВНАТА ПРАИСТОРИЯ • 26

Археология и праистория • 29

■ *Находище: Стрелецът от Еймсбъри • 31*

Начала на световната праистория • 32

■ *Наука: Датиране на миналото • 34*

Кой се нуждае от миналото? • 35

Циклично и линейно време • 36

Писмени свидетелства, устни традиции и археология • 38

Изследване на културата и културната динамика • 39

Основни културни процеси • 40

Теоретични подходи: културата като адаптационен модел • 41

Промени в климата • 41

Културата като тип адаптация • 42

Културна еволюция и културна екология • 42

Мултилинеарна еволюция: преддържавно и държавно-организиран общества • 43

Теоретични подходи: еволюционна екология и ловци-събирачи • 45

Теоретични подходи: хората като източник на промяна • 46

Външни и вътрешни ограничения • 47

Взаимодействия • 48

Родов пол • 48

Търговия и размяна • 49

Идеологии и вярвания • 50

Обзор на първа глава • 52

ПЪРВА ЧАСТ: НАЧАЛА • 53

ОТ 7 000 000 ДО 40 000 Г.ПР.Н.

ГЛАВА

2

ПРОИЗХОД НА ЧОВЕКА • 54

ОТ 7 ДО 1,9 МЛН.Г.ПР.Н.

Великата ледникова епоха • 54

Произход на човека • 57

Aegyptopithecus • 58

Приматите от миоцена • 59

Молекулярната биология и човешката еволюция • 62

Екологични проблеми,

пред които са били изправени първите хоминини • 64

Адаптивни проблеми • 64

Вкаменелости от периода между 7 и 3 млн.г.пр.н. • 66

Тумай: *Sahelanthropus tchadensis* • 67

■ *Датиране на миналото: Датиране по калий-аргон • 67*

Ardipithecus ramidus • 69

Australopithecus anamensis • 70

Australopithecus afarensis • 70

Лаетоли: следи от стъпки на *A. afarensis* • 71

Вкаменелости от периода между 3 и 2,5 млн.г.пр.н. • 72Грацилни австралопитеци: *Australopithecus africanus* • 72Робустни австралопитеци: *A. aethiopicus*, *A. boisei* и *A. robustus* • 72*Australopithecus garhi* • 72**Ранни представители на рода *Homo*: между 2,5 и 2,0 млн.г.пр.н. • 73***Homo habilis* • 74

Внезапен скок или бърза промяна? • 75

Кой е първият човек? • 75**СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ** Еволюция на хоминините между 7 и 1 милион г.пр.н. • 76

Възникване на човека • 76

Археологически данни за поведението на ранните хора • 79

Данни за наличието на „сборни пунктове“? • 79

■ **Находище:** Клисурата Олдувай, Танзания, Източна Африка • 80

Лов и мършоядство • 83

Събирачеството и бабите • 86**Изработване на сечива • 89**

Олдувайската индустрия • 90

Умът на първите хора • 93**Развитие на езика • 95****Социална организация • 97****1 Обзор на втора глава • 98****ГЛАВА****3****НОМО ERGASTER, НОМО ERECTUS и НОМО SAPIENS • 100**

ОТ 1,9 МИЛИОНА ДО 40 000 Г.ПР.Н.

Условия за живот през плейстоцена • 102

Долен плейстоцен (от 1,6 млн. до 780 000 г.пр.н.) • 102

Среден плейстоцен (от 780 000 до 128 000 г.пр.н.) • 104

Homo ergaster* в Африка • 105*Адаптивната радиация на *Homo ergaster* • 108**

Огънят • 111

СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ Древният свят • 112

Праисторически технологии. • 113

Неандерталци • 113

***Homo erectus* в Азия • 114**

Югоизточна Азия • 114

Китай • 114

Древноазиатските технологии • 116

Заселване на умерения климатичен пояс • 117**Заселване на Югозападна Азия и Европа • 118**

Югозападна Азия • 118

Европа • 118

Технологиите на древните хора • 119

Юмручни клинове и други сечива • 120

Юмручните клинове и еволюцията на човешкия ум • 121

Данни за поведението**на древните хора: Боксгроув, Шьонинген и Торалба • 124**■ **Находище:** Лов отпреди 400 000 години в Шьонинген, Германия • 126**Език • 127****Архаичният *Homo sapiens* в Европа: неандерталците • 129**■ **Датиране на миналото:** Радиовъглеродно датиране • 130

Все по-комплексни технологии • 133

Левалуазки техники за изтъняване на дискови ядра • 134

Типове сечива и вариабилност • 134

Формиране на погребалните обичаи и религиозните вярвания • 137

Произход на съвременния човек • 138

Непрекъснатост или изместване? • 138

Homo sapiens в Африка • 140

Молекулярната биология и *Homo sapiens* • 142

Екология на *Homo sapiens* • 144

Разселване на *Homo sapiens* • 145

Въпросът за когнитивните способности • 146

Homo sapiens в Източна Азия • 146

Обзор на трета глава • 147

ВТОРА ЧАСТ: ВЕЛИКАТА ДИАСПОРА:

РАЗСЕЛВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ХОРА • 149

ОТ 45 000 Г.ПР.Н. ДО МОДЕРНАТА ЕПОХА

ГЛАВА
4

Европа и Азия • 150

ОТ 40 000 ДО 8000 Г.ПР.ХР.

СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ Разпространение на съвременните хора до 12 000 г.пр.н. • 152

Горен плейстоцен (от ок. 126 000 г.пр.н до 8000 г.пр.Хр.) • 155

Съвременни хора в Югозападна Азия • 155

Преходният период в горния палеолит • 157

Културна експлозия? • 158

Съвременните хора в Европа • 159

Европейски ловци-събирачи (между 45 000 и 8000 г.пр.н.) • 161

Стратегии на заселване и начини на живот • 162

Социален живот и численост на групата • 165

Изкуството през горния палеолит • 166

Рисунки и гравирани изображения • 166

■ **Находище:** Пещерата Шове, Франция • 167

Интерпретиране на изкуството от горния палеолит • 171

Заселване на граничната област между Европа и Азия
(между 35 000 и 15 000 г.пр.н.) • 173

Сибир (от 33 000 (?) до 13 000 г.пр.н.) • 177

Заселване на Далечния Изток • 178

Двустранно обработени сечива,
микроостриета и първите американци • 179

Обзор на четвърта глава • 181

ГЛАВА
5

ПЪРВИТЕ АМЕРИКАНЦИ • 182

ОТ 14 000 Г.ПР.Н. (?) ДО НАШИ ДНИ

Начало на заселването на Америка • 184

Ледниковите щитове и сухопътният мост през Беринговият проток • 186

Първите поселения в Аляска • 188

и лингвистични данни за първите американци • 190

находища на юг от ледниковите щитове • 192

Маршрути на заселване:
 свободни от лед коридори и морско крайбрежие • 192
 Поселение в Северна Америка
 от края на уисконсинското заледяване? • 194
 Централна и Южна Америка? • 194
 Възможно обяснение на заселването • 195

Палеоиндианци: в Кловис и на други места • 196

Измирането на едрия дивеч • 200

Ловци и събирачи от по-късни епохи • 201

Ловците от равнините • 202

Пустинният Запад • 204

Източната част на Северна Америка • 207

■ *Находище: Костър, Илинойс • 210*

Специализирани събирачески общности в Централна и Южна Америка • 212

Алеути и инуити (ескимоси) • 213

Обзор на пета глава • 214

ГЛАВА

6

Африканци и австралийци • 216

ОТ 45 000 Г.ПР.Н. ДО СЪВРЕМЕННАТА ЕПОХА

Африканските ловци-събирачи в миналото и настоящето • 219

Зонда и Сахул: начало на заселването на островите в Югоизточна Азия • 224

Нова Гвинея и прилежащите острови • 225

■ *Находище: Екзотични островитяни: Homo floresiensis • 226*

Австралия • 229

Тасманийските ловци на кенгура от ледниковата епоха • 231

По-късни австралийски култури • 232

Обзор на шеста глава • 235

ГЛАВА

7

Интензификация и комплексност • 236

ОТПРЕДИ 10 000 Г.ПР.ХР. ДО СЪВРЕМЕННАТА ЕПОХА

Холоцен (след 10 000 г.пр.Хр.) • 238

Приспособяване към промените в околната среда • 242

Мезолитни ловци-събирачи в Европа • 247

■ *Находище: Стар Кар, Англия • 248*

Мезолитна комплексност на Скандинавския полуостров • 251

Маглемозки период (7500–5700 г.пр.Хр.) • 251

Конгемозки период (5700–4600 г.пр.Хр.) • 252

Ертебьолски период (4600–3200 г.пр.Хр.) • 252

Комплексност в общностите на ловците-събирачи • 254

Условия, благоприятствали нарастването на социалната комплексност • 254

Характеристики на общностите с висока комплексност • 254

Дебати относно социалната комплексност • 255

Ловци-събирачи в Югозападна Азия • 256

Обзор на седма глава • 259

ТРЕТА ЧАСТ: ПЪРВИТЕ ЗЕМЕДЕЛЦИ • 261

ОТ 10 000 Г.ПР.ХР. ДО СЪВРЕМЕННАТА ЕПОХА

ГЛАВА

8

ИЗОБИЛНА РЕКОЛТА: НАЧАЛОТО • 262

Теории за произхода на производството на храни • 262

Ранна хипотеза • 264

Мултивариантни теории • 265

■ **Находище:** Гила Накиц, Мексико • 266

Неедновременност на възникването на земеделието • 269

Проучване на ранното производство на храни • 270

■ **Датиране на миналото:**

Използване на ускорителни масспектрометри за радиовъглеродно датиране • 271

Защо производството на храни се утвърждава толкова късно? • 272

Последици от производството на храни • 272

Храненето и началото на производството на храни • 275

Скотовъдство: одомашняване на животни • 275

Култивиране на растения • 277

Технология и одомашняване • 281

СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ Начало на производството на храни • 282

Начини на живот • 282

Одомашняване • 283

Обзор на осма глава • 285

ГЛАВА

9

Произход на производството на храни в Югозападна Азия • 286

Едно възможно описание на ранното земеделие • 288

Първите земеделци: Нетив Хагдуд, Абу Хурейра и Йерихон • 290

Нетив Хагдуд • 290

Абу Хурейра • 291

Йерихон • 292

Различните земеделски култури и търговските отношения между тях • 294

Загрос и Месопотамия • 294

Зави Чеми Шанидар • 295

Гандж Дарех • 295

Джармо • 295

Али Кош и низините • 296

■ **Находище:** Ритуални постройки в Югоизточна Турция • 296

Древните земеделци в Анатолия • 298

Хачилар и Чатал Хюйюк • 298

Двата етапа в развитието на земеделието • 300

Обзор на девета глава • 301

ГЛАВА

10

Първите земеделци в Европа • 302

Мезолитен прелюд • 302

Преход към земеделски поминък в Европа • 305

Земеделието в Гърция и Южна Европа • 307

Разпространение на земеделието в умерения климатичен пояс в Европа • 308

Балканите • 309

Култури на лентовата керамика • 310

- Граници и преходи • 311
- Социална динамика, род и индивид • 312
- Въвеждане на плуга в земеделието • 314
- Земеделците от равнините: Триполие • 315
- Средиземноморието и Западна Европа • 315
- Мегалитите • 317
- Обзор на десета глава • 320

■ *Находище: Пейзажът край Истън Даун и Ейвъбри • 320*

ГЛАВА 11

Първите земеделци в Египет и тропическа Африка • 322

- Ловци-събирачи край Нил • 324
- Произход на земеделието в поречието на Нил • 326
- Пастирите от Сахара • 328
- Начало на производството на храни на юг от Сахара • 330
- Обзор на единадесета глава • 331

ГЛАВА 12

Азия и Океания • 332

- ОРИЗ, КОРЕНОПЛОДНИ РАСТЕНИЯ И ПРЕЗОКЕАНСКИ ПЪТЕШЕСТВИЯ
- Начало на култивирането на ориза • 332
- Начало на земеделието в Китай • 334
 - Южен и Източен Китай • 335
 - Северен Китай • 336

Джъомон и началото на земеделието в Япония • 339

Начало на земеделието в Югоизточна Азия • 341

■ *Находище: Принцесата от Хок Фаном Ди, Тайланд • 342*

Култивиране на ориз и кореноплодни растения
в островната част на Югоизточна Азия • 343

Земеделието на островите в Тихия океан • 346

Културният комплекс Лапита
и заселването на Меланезия и Западна Полинезия • 346

■ *Наука: Местните мореплаватели в Тихия океан • 348*

Далечно мореплаване в Тихия океан • 349

Заселване на Микронезия и Източна Полинезия • 349

Заселване на Нова Зеландия • 351

Обзор на дванадесета глава • 353

ГЛАВА 13

История на царевицата • 354

РАННИТЕ ЗЕМЕДЕЛЦИ В СЕВЕРНА И ЮЖНА АМЕРИКА

Първите култивирани растения • 357

Начало на отглеждането на царевица • 358

Боб и тиква • 361

Начало на производството на храни в Андите • 362

Високопланински плата • 362

Перуанското крайбрежие • 363

Древните земеделци в югозападната част на Северна Америка • 366

Хокохам • 368

Моголон • 369

■ *Находище: Феноменът Чако • 370*

Древно Пуебло • 372

**Предзеделески и земеделски общности
в източната част на Северна Америка • 374**

Строители на могили • 375

Адена • 377

Хоупуел • 377

Мисисипи • 381

Заселване на Карибските острови • 388

Първи заселници (предкерамични култури) • 388

Саладоидска миграция • 389

Племенните съюзи на Таино • 390

Обзор на тринадесета глава • 391

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ: ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ НА СТАРИЯ СВЯТ • 393

ОТ 3000 Г.ПР.ХР. ДО МОДЕРНАТА ЕПОХА

ГЛАВА

14

РАЗВИТИЕ НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА • 394

Цивилизации • 394

Градове • 397

Шест класически теории за възникването на държавата • 398

1. Гордън Чайлд и „урбанистичната революция“ • 398

2. Екология и напояване • 400

3. Технологии и търговия • 402

4. Войни • 405

5. Културни системи и цивилизации • 405

6. Промени в околната среда • 406

Социални теории • 408

Три сфери на властта • 408

■ **Находище:** Владетелят на Сикан, Уака Лоро, Перу • 409

Цикличност при племенните съюзи: процеси и дейци • 411

Гибелта на цивилизациите • 413

■ **СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ** Цивилизациите на Стария свят • 414

Обзор на четиринадесета глава • 417

ГЛАВА

15

ДРЕВНИТЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ В ЮГОЗАПАДНА АЗИЯ • 418

Високопланински села • 421

Заселване на низините • 424

Изменения в околната среда • 424

Археологически свидетелства • 425

■ **Находище:** Храмът в Ериду, Ирак • 426

Урук: месопотамският град • 427

Шумерската цивилизация • 430

Търговски обмен между градовете на Иранското плато • 432

Разрастване на политическата власт • 434

Акад • 436

Вавилон • 437

Асирия • 437

Обзор на петнадесета глава • 439

ГЛАВА

16

ЕГИПЕТ, НУБИЯ И АФРИКА • 440**Произход на египетската държава • 440**

Древен монопол? • 443

Накада, Нехен и Маади • 444

Писменост • 447

Обединението: един възможен сценарий • 448

Развитие на земеделието и на напоителните системи • 448

Древен Египет и създаването**на Великата култура (2920–2575 г.пр.Хр.) • 449****Старото царство и пирамидите (ок. 2575–2180 г.пр.Хр.) • 452****Египетската държава • 454**■ *Находище:* Стъпаловидната пирамида в Сакара, Египет • 454**Първи преходен период и Средното царство (2180–1640 г.пр.Хр.) • 457****Втори преходен период (1640–1530 г.пр.Хр.) • 458****Новото царство (1530–1070 г.пр.Хр.) • 459**

„Обителта на Амон“ • 459

Амарна и Ехнатон • 461

■ *Мумии и мумифициране* Възобновяване на култа към Амон • 463**Късен период (1070–332 г.пр.Хр.) • 464****Египет и Африка • 465****Нубия: земята на Куш • 465****Мерое и Аксум • 467****Северна Африка • 469****Джене-джено и възходът на африканските държави • 470**

Гана • 472

Малийска империя • 472

Сонгай • 473

Фермери и търговци в Източна и Южна Африка • 473

Градове и търговия по крайбрежието на Източна Африка • 473

Велико Зимбабве • 474

Европа и Африка • 476**Обзор на шестнадесета глава • 477**

ГЛАВА

17

РАННИ ДЪРЖАВИ В ЮЖНА И ЮГОИЗТОЧНА АЗИЯ • 478**Основи на южноазиатската цивилизация • 480****Планини и низини: комплексът Кули • 482****Бърз преход • 484****Зрелата Харапска цивилизация • 484**

Кои са представителите на харапската цивилизация? • 487

Харапските вярвания • 489

Южна Азия след Харапската цивилизация • 490**Държавите в Югоизточна Азия • 492**

Донг Сон • 494

Търговия и царства • 495

Възходът на божествените царе • 497

Държавата Ангкор (802–1430 г.сл.Хр.) • 498■ *Находище:* Ангкор Ват, Камбоджа • 498**Обзор на седемнадесета глава • 501**

ГЛАВА

18

РАННАТА КИТАЙСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ • 502

Произход на китайската цивилизация • 502

Луншан и Лиенджу • 505

Кости и оракули • 506

Ся и Шан • 507

Столици и гробници • 508

Погребенията на владетелите Шан • 509

Ковачи на бронз • 509

Пълководци • 510

■ *Находище:* Погребалната могила на император Шъхуанди, Китай • 511

ГЛАВА

19

ХЕТИ, МИНОЙЦИ И МИКЕНЦИ • 514

Първите градове в Анатолия • 516

Баланс на силите: хетите • 517

Морските народи и възходът на Израел • 520

Финикийците • 521

Егейският регион и Гърция • 521

Минойците • 523

Микенците • 526

■ *Находище:* Микенското светилище във Филакопи, остров Мелос, Гърция • 528

Гръцките градове държави след Микена • 529

Етруските и римляните • 530

Етруските • 531

Римляните • 532

Обзор на деветнадесета глава • 533

ГЛАВА

20

ЕВРОПА ПРЕДИ РИМСКАТА ИМПЕРИЯ • 534

Ранни технологии за обработване на мед • 536

Бойни брадви и чаши • 537

■ *Находище:* Леденият човек Йоци, ледник Симилаун, Италиански Алпи • 539

Европейската бронзова епоха • 540

Воини от бронзовата епоха • 543

Скитите и други степни народи • 546

Ранни технологии за обработване на желязо • 546

Халщатска култура • 548

Латенска култура • 548

Обзор на двадесета глава • 550

ПЕТА ЧАСТ: КОРЕННИТЕ АМЕРИКАНСКИ ЦИВИЛИЗАЦИИ • 551

ОТ 2000 Г.ПР.ХР. ДО 1534 Г.СЛ.ХР.

ГЛАВА

21

ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ В ЦЕНТРАЛНА АМЕРИКА • 552

Земеделски селища • 552

СПЕЦИАЛНО ПРИЛОЖЕНИЕ Автохтонните американски цивилизации • 554

Предкласическите народи в Централна Америка • 559

Ранен предкласически период • 559

Среден предкласически период: олмеките • 559

Късен предкласически период • 561

Възникване на комплексни общества в Оахака • 562

Монте Албан • 563

Теотиуакан • 565

Цивилизацията на майте • 569

Произход на майте • 569

Стопанисване на водните ресурси • 572

Царе: свещеното пространство и време • 572

Политическа организация • 576

Политическа история на майте през класическата епоха • 578

■ *Находище: Архитектурата като политическо изявление:*

Стълбището с йероглифите край Копан, Хондурас • 584

Упадъкът през IX в. • 585

Толтеките • 588

Цивилизацията на ацтеките и испанското нашествие • 589

Обзор на двадесет и първа глава • 595

ГЛАВА 22

Южноамериканските племенни съюзи и държави • 596

Крайбрежните корени на цивилизациите в Андите • 600

Крайбрежни корени: началото • 602

Карал • 602

Ел Параисо и Уака Флорида • 603

Чавин де Уантар • 606

Паракас: тъканите изделия и праисторията на крайбрежието • 609

Социално-комплексни общества в южните планини: Чирипа и Пукара • 611

Начало на преходния период • 612

Държавата Моче • 612

■ *Находище: Господарите на Сипан, Перу • 613*

Среден хоризонт: Тиуанаку и Уари • 617

Тиуанаку • 617

Уари • 618

Краят на преходния период: Сикан и Чимор • 620

Късният хоризонт: държавата на инките • 622

Амазония • 626

Испанската конкиста (от 1532 до 1534 г.) • 627

Обзор на двадесет и втора глава • 629

Речник на културите и географските названия • 630

Речник на научните термини • 640

Библиография на световната праистория • 646

ПРЕДГОВОР

Позлатени фараонски саркофази, изгубени градове, зловещо озъбени скелети – археологическите проучвания винаги са били съпътствани от романтика и легенди. Много хора все още смятат археолозите за търсачи на приключения и ловци на съкровища, също като холивудския герой Индиана Джоунс, който се прослави със своето издирване на неоткриваемия Свещен граал. Подобен запомнящ се персонаж се появява още в края на XIX в., когато изследователят на Троя Хайнрих Шлиман продължава да открива изгубени цивилизации и разкопава по три царски двореца на седмица. Днес археолозите, които приличат по нещо на Индиана Джоунс, съвсем не са много. Това са учени, а не търсачи на приключения, които се чувстват толкова добре в своите уютни лаборатории, колкото и по време на разкопки в далечни страни.

Започналото още през викторианската епоха превръщане на археологията в наука е едно от най-големите постижения на XX в. Археологията промени до голяма степен нашите представи, като ни предостави по-задълбочено разбиране за биологичното и културното многообразие на хората. Добре дошли в нейния забележителен свят!

Настоящото дванадесето издание на *Хората от Земята* се появява по време, когато новите открития и въвеждането на нови научни методи оказват забележимо влияние върху представите ни за нашето минало. Тази книга продължава една над тридесетгодишна традиция на ясни и достъпни изложения, предназначени за начинаещи археолози, но същевременно включва най-новите постижения на науката и предоставя пълно (разпределено в пет части) изложение на световната праистория. Това е лесен за усвояване разказ, чийто автор е само един, а не група от учени, поради което е налице съгласуваност, която често отсъства в колективните съчинения. Основната му задача е да ни поведе на вълнуващо пътешествие, обхващащо седем милиона години от миналото на човека. В същото време изложението е уравновесено в географско отношение и обръща еднакво внимание както на добре проучените, така и на не толкова познатите части от света. Всяко друго изследване, което не се придържа към това изискване, представя изкривен образ на човешкото минало. *Хората от Земята* е едно археологическо приключение. Надявам се, че времето, прекарано с тази книга, ще бъде истинско удоволствие.

Писането на цялостно и пълно изложение на човешката праистория е почти непосилна задача, особено когато неизброимите нови открития в различни части на света преобръщат нашите разбирания за далечното минало. Отдавна вече не е възможно един-единствен човек да следи всяко ново откритие и да е запознат с всяко постижение на археолозите по света. Аз вложих цялото си старание изложението да бъде максимално достъпно и подредено. Дори и през последните седем години станахме свидетели на забележителни открития, например разкопките на фосилни останки на хоминини в Източна Африка, които драстично промениха разбиранията ни за еволюцията на съвременните хора, дадоха ни нови сведения за ранното земеделие и напълно преобърнаха представите ни за краткотрайните климатични промени в миналото.

● Промени в дванадесетото издание

Знанията ни за световната праистория непрекъснато се умножават, макар и неравномерно, но понякога достигахме до наистина вълнуващи открития. Пример за това е откриването на фосилни останки в Етиопия, потвърдило хипотезата за ранната поява на хора в тропическа Африка, или дешифрирането на писмеността на маите, което добави нови измерения към разбирането ни за тази древна цивилизация. В повечето случаи обаче развитието на археологията е по-бавно и не така драматично.

Дванадесетото издание на тази книга включва няколко значими и нови открития, например интересните дребнички хора *Homo floresiensis*, обитавали някога остров Флорес в Югоизточна Азия, или не чак толкова сензационните, но въпреки това важни нови данни за религиозните вярвания на ранните земеделски общества, обитавали днешна Турция, за едно древно гробище в Западната пустиня на Египет, или за скорошните разкопки в древния религиозен център до Чавин де Уантар в Перу и т.н.

Съгласно препоръките на редакторите в това издание запазих структурата на изложението от предишното. Първа глава ни въвежда в темата за световната праистория и обсъжда новите представи за нашето минало. Разгледани са алтернативни разбирания за него и са скицирани някои значими теоретични подходи, които оказват влияние върху знанието за миналото. Винаги съм се стремял *Хората от Земята* да бъде достъпна за широк кръг от читатели. Ето защо при писането ѝ не съм се придържал към конкретен теоретичен подход. Съдейки по коментарите на редакторите и читателите, това е добро решение, тъй като позволява на преподавателите, които я използват, да приложат към изложените факти своите собствени изследователски методи. Разбира се, не съм пропуснал да отделя полагаемото внимание на спорни въпроси като този за произхода на съвременния човек и заселването му в двете Америки, при които уравнилостеното представяне на различните гледни точки е от първостепенно значение.

Всяка глава включва обособени параграфи със заглавие „Находище“, в които са описани подробно важни открития в различни части на света. Сред тях са например описанието на впечатляващите скални рисунки от пещерата Шове във Франция и гробницата от Сипан в крайбрежната част на Перу, тъй като това са едни от най-важните археологически открития през XX в. В първата част на книгата има и няколко параграфа, озаглавени „Датиране на миналото“, където са описани основните методи за датиране на находки. Добавих също шест двойни страници с карти, хронологически диаграми и илюстрации, които трябва да представят в обобщен вид основните периоди в праисторията.

Моят разказ за световната праистория е разделен на пет части. В първа част (втора и трета глава) се разглежда зората на човешката история, или времето, понякога наричано „древна праистория“; тя обхваща периода до появата на вида *Homo sapiens*. По този повод се споменава за някои важни нови открития на фосили от последните години и за смайващи обекти като Боксгроув в Южна Англия. Взети са предвид също и съвременните подходи в когнитивната или „постпроцесуална“ археология, като е отделено особено внимание на съвременния синтез между еволюционната психология и археологията. Във втора част (от четвърта до седма глава) е обсъдено това, което наричам „великата диаспора“, или разселването на анатомично идентични с нас човешки същества в края на последната ледникова епоха. След това се прехвърляме от Югозападна Азия в Европа, а после прескачаме към двете Америки, тъй като тази последователност изглежда логична за по-голямата част от читателите. Тук се обсъжда също една нова технология за радиовъглеродно датиране на древните селища (известна под името „ускорителна масспектрометрия“, или AMS), което става все по-точно благодарение на въведените калибровъчни методи. От двете Америки преминаваме в Африка и Австралия, които са разгледани в седма глава, озаглавена „Интензификация и социална комплексност“; тя предшества разказа за първите земеделци.

Трета част разказва за началото на производството на храни. Началото ѝ поставя осма глава, посветена на теоретичните предпоставки в изследването на този процес, залегнали в основата на следващите пет глави, където разглеждам ранното земеделие в различни части на света. В настоящето издание е отразено също влиянието на усъвършенстваните AMS-технологии за датиране, генетичното маркиране на поддаващи се на опитомяване животни и растения, както и нови резултати, отнасящи се до първите опити за култивиране на ориза. Отделено е подобаващо внимание и на новите факти, свързани с ранните земеделски общества в делтата на Мисисипи и източната част на Северна Америка.

Четвърта и пета част разказват историята на ранните цивилизации в Стария свят и двете Америки, а четиринадесета глава е посветена на основните теории за появата и упадъка на древните държави. През последните години излагането на нови теории за тези процеси отстъпва пред опитите за тяхното потвърждаване посредством нови данни, получени чрез теренни проучвания. В същото време съвременните акценти върху идеологията и археологията на неуловимото с просто око ни дават нов поглед към преиндустриалните цивилизации. Все повече научаваме за произхода на египетската цивилизация, като и за държавите в Южна и Югоизточна Азия. През последните години археологическите изследвания, посветени на цивилизацията на майите, получиха силен тласък, свързан с дешифрирането на надписите върху древните барелефи и

новите открития, разкриващи бурната политическа история на техните държави. Тук се спирам на някои от тези нови открития, но за съжаление ограниченото място не позволява да ги разгледам в пълни подробности.

Ето кратко представяне на някои от най-значимите промени и допълнения в настоящето издание:

- Големи части от втора („Произходът на човека“), трета („*Homo ergaster*, *Homo erectus* и *Homo sapiens*“) и двадесет и първа глава („Централноамериканските цивилизации“) бяха напълно преработени, за да бъдат отразени новите открития, което наложи също да бъдат преразгледани големи части от други глави.
- Разказът за праисторията на жителите на Карибските острови (тринадесета глава) и Амазония (двадесет и втора глава) също беше допълнен.
- Бяха добавени параграфи, отнасящи се до нови разкрития, сред които са дребничкия *Homo floresiensis* от остров Флорес в Югоизточна Азия, т.нар. Стрелец от Еймсбъри в Англия и ранните земеделски обредни центрове в Турция.
- Шест двустранични откъса обобщават основните етапи в праисторията, сред които са произходът на човека, разселването на съвременните хора и началото на производството на храни. Те целят да предоставят на читателя усещане за праисторията в голям мащаб, което често се губи в дребните детайли.
- Почти половината от илюстрациите се публикуват за пръв път в настоящето издание. Някои от тях са сред най-добрите към настоящия момент.
- Нов „Речник на научните термини“ е добавен към „Речник на културите и географските названия“.

Много от промените в настоящето издание до голяма степен се свеждат до дребни изменения, свързани с прочита на стотици книги и научни статии и с дискусии с колеги от цял свят. Редакциите и новите данни обхващат книгата в целия ѝ обем. Отделени една от друга, те изглеждат незначителни, но разгледани заедно правят дванадесетото издание напълно различно от единадесетото. Броят на илюстрациите е по-голям, като част от тях са нови. (Въпреки това все още ме спохожда неизбежното недоволство на автор, който пише на тема, изискваща множество графични и цветни онагледявания, но същевременно броят им е ограничен от обема на книгата.) В текста са включени и препратки към разширената „Библиография на световната праистория“, – те са предназначени за онези, които искат да научат повече по въпроси, бегло засегнати в настоящата книга.

Подобно на предишните издания, и настоящето цели да предостави достъпно изложение, с цел бързо усвояване на историческия материал. В *Хората от Земята* отсъстват онези странични подробности, които биха могли да отвлекат вниманието на читателя, а кратките резюмета в началото на всяка глава, представящи важни открития или обрисуват живота на хората в миналото, на свой ред са предназначени да грабнат неговото внимание. В началото на всяка глава има и хронологически таблици, а в края обобщаващи бележки, които също допринасят за ефективността на книгата като учебно помагало.

Сред педагогическите аспекти на книгата да бъдат споменати заслужават също:

- Хронологическите графи в началото на всяка част, които с помощта на различни цветове показват какъв времеви период обхваща съответната част, кои периоди вече са били представени в предходните части, а също кои предстои да бъдат представени.
- Към илюстрациите е добавен текст, който допълва визуалната информация.
- На двойни страници е предложен осъвременен преглед на основните теми и събития в човешката праистория.

● Бележка за значението на интернет

Интернет се превърна във важен посредник в общуването между археолозите по света. Незапознатите с неговите особености често се чувстват объркани поради неговата забележителна динамичност. Въпреки това някои от основните сайтове се запазват за

продължителни периоди от време и предлагат препратки към редица важни ресурси. В основата на всичко са така наречените Uniform Resource Locators (URLs), някои от които са изброени по-долу.

Виртуалната библиотека, представяща археологията по света, се нарича ArchNet: <http://www.archnet.asu.edu>. Тя е организирана едновременно по географски и тематичен признак и обхваща въпроси от археологическите изследвания в Австралия, до теорията и методите на археологията; освен това представя и разкопки, проведени в различни части на света. Тя предлага също и списък с университетски факултети, музеи, други археологически организации и дори списания. ArchNet е необикновен източник на информация, който – без да претендира за изчерпателност – включва широк кръг от въпроси. Европейският му еквивалент е ARGE (Archeological Resource Guide for Europe: <http://www.odur.let.rug.nl/arge/>), който предлага многоезичен достъп до информация за различни географски и тематични области. Както ArchNet, така и ARGE предлагат препратки към почти всички археологически поддисциплини, за които може да ви хрумне. Освен това търсачки като Google са в състояние за секунди да съставят списъци с интернет-страници, предлагащи информация за различни култури или дори да ви насочат към личните страници на археолози от различни части на света.

Имайте предвид, че уебстраниците и техните адреси се променят непрекъснато, така че когато тази книга е в ръцете ви, тази информация вече може да е остаряла. Много факултети по антропология и археология, както и множество различни разкопки са представени в интернет, препратките към тях са достъпни през ArchNet. Например ако се интересувате от археологическите проучвания в Югозападна Азия и Източното Средиземноморие можете да посетите <http://www.argonet.co.uk/education/diggings>.

● Помощни материали

Помощните материали, съпътстващи този учебник, са подбрани грижливо така, че да разширят информацията по обсъжданите въпроси.

Наръчник на преподавателя. Към всяка глава на текста на книгата той предлага подробен план на изложението, списък с основните въпроси, засегнати в него, теми за допълнително обсъждане, учебни задачи, допълнителни източници на информация, тестова бланка със затворени въпроси и теми за самостоятелна работа.

TestGen. Това е CD-ROM, съдържащ генератор на тестове, позволяващ създаването на персонализирани изпитни въпроси.

Companion Website™. Сега обучаващите се могат да се възползват от всички предимства на интернет и да разширят своите познания за праисторията с помощта на моя **Companion Website™**. Той съотнася текста на книгата с различни материали, достъпни с помощта на световната мрежа. Това са например въпроси към засегнатите в текста проучвания, теми за самостоятелна работа, научни проекти и препратки към допълнителен материал, свързан със съдържанието на всяка глава. Електронен адрес: www.prenhall.com/fagan.

Research Navigator™. **Research Navigator™** помага на обучаващите се да изпълняват уверено и ефективно изследователски задачи посредством три бази с ограничен достъп, предлагащи набор от научни и научнопопулярни статии, снабдени с лесна за използване търсачка.

EBSCO's ContentSelect™ Academic Journal Database. Тематично организирана база данни, включва между 50 и 100 водещи социологически списания. Обучаващите се и техните преподаватели могат да търсят в нея по ключови думи и тематични области. Статиите са снабдени с резюмета и информация относно цитирането, които могат да бъдат копирани, изпращани по електронна поща или запазвани за по-късна употреба.

The New York Times Search-by-Subject Archive осигурява статии, тематично свързани със социологията, в които може да се търси по ключови думи. Осигурен е достъп до пъл-

ния текст на статиите, чиито автори са сред водещите журналисти, работещи в *Ню Йорк Таймс*.

Link Library предлага сайтове, принадлежащи към колекцията *Best of the Web*. Тя се осъвременява редовно и предлага полезни препратки, които могат да се използват при възлагането на задачи за самостоятелна работа.

Достъп до Research Navigator™ можете да получите като използвате кода, отпечатан на корицата на краткото ръководство, публикувано под заглавието *The Prentice Hall Guide to Research Navigator™*. Това ръководство се предлага в пакет с настоящата книга. За да получите информацията как да се снабдите с него, можете да се свържете с най-близкия представител на издателство „Прентис Хол“.

The Dorling Kindersley / Prentice Hall Atlas of Anthropology. Красиво илюстриран и снабден с текст, чийто автор е Брайън Фейгън, водещ специалист в областта на археологията. Този изключителен атлас включва 30 цветни карти, хронологически таблици и илюстрации, осигуряващи нагледен и достъпен преглед на различни въпроси, които представят всичките четири под-области на антропологията. Той също се предлага в пакет с настоящата книга.

Faculty Resources on CD-ROM. Обединява всички материали, предназначени за преподаватели. Този диск позволява включване на мултимедия (Powerpoint® слайдове с графики, диаграми, карти и резюмета на лекции) в учебния курс. Съдържа също електронни версии на наръчника и тестовите.

● Благодарности

Настоящото, дванадесето издание, спечели изключително много благосклонни оценки на множество мои колеги, които тук не мога да спомена поименно. Сред тях особена благодарност дължа на Сара Ейбрахам и Сам Уилсън. Бих искал също да благодаря на следните археолози за техните рецензии: Ричард Уилямс, Тексаски университет в Сан Антонио, Скот Фицпатрик, Държавен университет на Северна Каролина, Мери Пол, Държавен университет на Флорида, Фредерик Х. Смит, Университет на Северен Мичиган.

Ценя техните откровени коментари. Бих искал да благодаря също на много от читателите на книгата, които се свързаха с мен, посочиха различни допуснати грешки, предложиха допълнителни източници и направиха различни полезни бележки, също и на моя анонимен кореспондент, който ми изпрати фотокопие на страница 61 от десетото издание с един подчертан параграф и надпис в полето: „погрешно“. Търсенето на грешки е едно, а писането на анонимни писма – нещо съвсем различно. Все още се опитвам да проумея: каква точно е била грешката ми!

Накрая бих искал да благодаря на своята любима редакторка, Нанси Робъртс, на нейния асистент Лий Питърсън и на всички служители на издателство „Прентис Хол“, сред които специално бих искал да изкажа признателността си на Джоан Стоун. Без тяхната помощ това преработено издание никога нямаше да види бял свят, а аз щях да се сдобия с доста повече сребърни нишки в косата си. Както винаги, бих бил благодарен за всякакви критики, коментари или препратки към нови изследвания, които можете да ми изпратите на имейл brian@brianfagan.com.

Брайън Фейгън